

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.32.6>
УДК 3.21(477)

Дмитро ТОВМАШ

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ORCID: 0000-0002-4576-0703
Email: tovmash@knu.ua

Ірина ГРАБОВСЬКА

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України, м. Київ;
провідний науковий співробітник
Музей книги і друкарства України, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7416-9541
Email: grabovskai@ukr.net

Світлана КАГАМЛИК

доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ;
провідний науковий співробітник
Музей книги і друкарства України, м. Київ

ORCID: 0000-0003-4732-1410
Email: kagam@i.ua

**ВОЛОНТЕРСТВО ЖІНОЦТВА ЯК ЕФЕКТИВНА СКЛАДОВА БОРОТЬБИ З
РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ (СОЦІО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ФІЛОСОФСЬКО-
СВІТОГЛЯДНИЙ АНАЛІЗ)**

Анотація. Розвідка присвячена дослідженню феномена волонтерства в сучасній Україні. На сьогодні всі види, типи і форми волонтерства, які задіяні у суспільному просторі як воюючої країни, так і компліментарного до неї світу, заслуговують на пильну увагу, підтримку та вивчення, зокрема і тому, що саме широкомасштабний волонтерський рух є поряд із діяльністю ЗСУ важливою складовою наближення української Перемоги у боротьбі з тоталітарним путінським режимом.

Автори статті приділяють спеціальну увагу жіночій складовій волонтерської активності, оскільки саме жіноцтво України стало основною волонтерською силою у допомозі ЗСУ та постраждалим від агресії росії проти української нації та держави. Волонтерський рух став основним формуючим чинником розвиненого громадянського суспільства на теренах сучасної України. Попри існуючу у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі велику зацікавленість у вивченні волонтерства в Україні та за її межами, вже створений певний корпус текстів, варто визнати, що науковці не встигають проаналізувати усе розмаїття проявів волонтерської активності, її специфічні характеристики у різних аспектах, зокрема, і що стосується гендерної складової проблеми.

Метою даної розвідки є аналіз специфіки феномена жіночого волонтерства під час війни України з російським агресором як ефективної складової цієї боротьби та наближення української Перемоги. Дослідження проводиться з акцентуванням уваги на соціо-філософській та філософсько-світоглядній основі. На окрему увагу науковців заслуговує таке явище, як «інтелектуальне волонтерство», аналізу якого планується присвятити спеціальну увагу в майбутньому дослідженні.

Ключові слова: Україна, російська агресія, волонтерство, благодійність, «жіноче» волонтерство, актуальні виклики, неурядові громадські жіночі організації, філософський аналіз.

Dmytro TOVMASH

Ph.D. in philosophical sciences, Associate Professor,
Associate Professor Department of Philosophy of the Humanities,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Iryna GRABOVSKA

Ph.D. in philosophical sciences, Senior Researcher
Research Institute of Ukrainian Studies
of Ministry Education and Science, Kyiv;
leading researcher
Museum of Books and Printing of Ukraine, Kyiv

Svitlana KAHAMLYK

Doctor of Sciences in History, Senior Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv
leading researcher
Museum of Books and Printing of Ukraine, Kyiv

WOMEN'S VOLUNTEERING AS AN EFFECTIVE COMPONENT OF THE FIGHT AGAINST THE RUSSIAN AGGRESSOR (SOCIAL-PHILOSOPHICAL AND PHILOSOPHICAL-WORLDVIEW ANALYSIS)

Annotation. The investigation is devoted to the study of the phenomenon of volunteering in modern Ukraine. Today all kinds, types and forms of volunteering, which are involved in the public space of both the warring country and the world complimentary to it, deserve close attention, support and study. This is, in particular, because it is the large-scale volunteer movement that is important along with the activities of the Armed Forces a component of the approaching Ukrainian Victory in the fight against Putin's totalitarian regime.

The authors of the article pay special attention to the female component of volunteer activity, since the women of Ukraine have become the main volunteer force in helping the Armed Forces and victims of Russia's aggression against the Ukrainian nation and state. The volunteer movement has become the main formative factor of the developed civil society on the territory of modern Ukraine. Despite of the great interest in the study of volunteering in Ukraine and abroad, existing in the domestic socio-humanitarian discourse, a certain corpus of texts has already been created. It is worth admitting that scientists do not have time to analyze all the variety of manifestations of volunteer activity, its specific characteristics in various aspects, in particular, and what concerns gender component of the problem.

The purpose of this investigation is to analyze the specifics of the phenomenon of female volunteerism during Ukraine's war with the Russian aggressor as an effective component of this struggle and the approach of Ukrainian Victory. The research is conducted with an emphasis on the socio-philosophical and philosophical-worldview basis. Such a phenomenon as "intellectual volunteering" deserves special attention of scientists, the analysis of which is planned to be devoted special attention in a future study.

Key words: Ukraine, Russian aggression, volunteering, charity, «women» volunteering, actual challenges, non-governmental public women's organizations, philosophical analysis.

Постановка проблеми. Успішність українського спротиву рашистській навалі, як довела сама практика життя, визначається значною мірою всенародним спротивом українців, які виявились здатними до консолідації у вирішальний для буття нації і народу час. Фактично все свідоме патріотично налаштоване населення сучасної воюючої України перетворилось на воїнів-захисників та в благодійників, серед яких волонтери відіграють найвагомішу роль.

До традиційних історично випрацюваних форм волонтерської діяльності, як то: допомога постраждалим і немічним; опікуваннями пораненими у госпіталях та лікарнях; разові дії, спрямовані на ліквідацію наслідків бомбардувань; різноспрямовані дії на допомогу і забезпечення ЗСУ усім необхідним тощо, додалися і новітні цікаві форми волонтерської діяльності – інтелектуальне волонтерство, спрямоване на формування інтелектуального фронту боротьби з російськими окупантами.

Усі види, типи і форми волонтерства, які задіяні сьогодні у суспільному просторі як воюючої України, так і компліментарного до неї світу, заслуговують, безумовно, на пильну увагу, підтримку та вивчення, зокрема і тому, що саме широкомасштабний волонтерський рух є поряд із діяльністю ЗСУ важливою складовою наближення української Перемоги у протистоянні з тоталітарним путінським режимом.

Аналіз джерел та літератури. Проблематика, пов'язана з феноменом волонтерства, волонтерськими рухами та волонтерською діяльністю є однією з найактуальніших для сучасної української соціогуманітаристики. На особливу увагу заслуговують дослідження волонтерства як однієї зі складових формування та функціонування громадянського суспільства у постколоніальній та воюючій Україні [6; 7; 18]. Особливості впливу загального розвитку та зміцнення громадянського суспільства через розвиток саме волонтерства в країні прослідковано, зокрема, у монографічному дослідженні «Трансформації феномена волонтерства в дискурсивних практиках публічної сфери життя» [18].

Загальна картина розвитку та функціонування волонтерського руху в сучасній Україні знайшла відображення у цілій серії статей [1; 2; 8; 15; 17]. Правові аспекти волонтерства аналізуються у монографії 2022 р. видання «Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження» [5].

Про сутність феномена волонтерства та особливості його функціонування в сучасній Україні йдеться у статті І.Ю. Чайки «Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні» [20]. «Жіноче обличчя» волонтерського руху в Україні є однією з найцікавіших та найперспективніших проблематик актуального соціогуманітарного дискурсу [8; 15]. Саме на ньому буде зосереджено увагу у цій розвідці.

Існують різні типи волонтерської діяльності. У наукових розвідках робляться спроби типологізації волонтерської діяльності. Так, Говоруха Н.О. виділяє наступні типи волонтерства: міжнародне волонтерство, віртуальне, громадське, соціальне, екологічне, медичне, спортивне, освітнє, волонтерство у надзвичайних ситуаціях тощо [4; с. 27].

Типологізація проводиться автором наукової розробки на основі статей Закону України «Про волонтерство та волонтерську діяльність». Позитивним моментом вказаної вище розвідки є аналіз широкої бази волонтерської діяльності та спроба типологізувати саму цю діяльність, що, вочевидь, є досить складною проблемою саме через різноманітність волонтерських активностей, різноспрямованість та специфіку часової задіяності (постійна чи ситуативна) людини-волонтера, віковий склад учасників волонтерського руху, його гендерні параметри тощо.

Цікавим напрямком дослідження феномена волонтерства є поділ його на, умовно кажучи, фізичне чи практично-матеріальне, та інтелектуальне волонтерство. Інтелектуальне волонтерство – принципово новий тип благодійництва, який, якщо й не виник, то значно поширився на українських теренах саме під час широкомасштабного вторгнення росії на територію незалежної України 24 лютого 2022 р. У сучасному соціогуманітарному вітчизняному дискурсі дослідження вказаного феномена тільки починає формуватись.

На спеціальну увагу заслуговують соціологічні дослідження волонтерського руху в країні сьогодні. Ці опитування та відповідна аналітика показують як українські небайдужі громадяни забезпечують надійний тил для захисників України [Див., напр.: 2; 16].

Корисними для всебічного вивчення специфіки волонтерства можуть бути і розвідки у англомовних наукових джерелах [23; 24].

Надзвичайно інформативними для дослідження волонтерської діяльності та ознайомлення з конкретними волонтерськими організаціями є сайти НГО/НЖО та соціальні мережі, де ці організації розташовують свою інформацію. Саме до таких ресурсів належить, наприклад, сайт «Жіночого Ветеранського Руху». Відомо, що «... рух "Veteranka" – перша та єдина спільнота жінок з військовим досвідом, що налічує близько тисячі ветеранок і новобраниць України та проактивних цивільних жінок-волонтерок. Місія Руху – захист прав і рівних можливостей для військовослужбовиць. З повномасштабним вторгненням терміновою задачею організації стало забезпечення бійчинь гігієнічними наборами, взуттям, дронами, автівками, такмедом, а також формою з власного цеху тощо задля комфорту жінок-захисниць. За рік повномасштабного вторгнення рухом на фронт передано допомоги на 57 млн грн.» [3].

Попри існуючу сьогодні у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі велику зацікавленість у

вивченні волонтерства в Україні та за її межами, вже створений певний корпус текстів, варто визнати, що науковці не встигають проаналізувати усе розмаїття проявів волонтерської активності, її специфічні характеристики у різних аспектах, зокрема, і що стосується гендерної складової проблеми.

Метою даної розвідки є аналіз специфіки феномена жіночого волонтерства під час війни України з російським агресором як ефективної складової цієї боротьби та наближення української Перемоги. Дослідження проводитиметься з акцентуванням уваги на соціо-філософській та філософсько-світоглядній основі.

Основна частина. За існуючими на сьогодні у відкритих джерелах даними приблизно 35-37 % населення України – волонтери. Кількість волонтерів за даними Реєстру волонтерів України від початку вторгнення путінських військ на територію України зросла у вісім разів [21]. Реєстр волонтерів антитерористичної операції було створено у 2014 р. Українські ЗМІ у 2022 р. писали про те, що 65% потреб ЗСУ забезпечувала українська держава, а інші 35% лягли на плечі волонтерів. «Умови повномасштабної війни вкотре продемонстрували неймовірну силу та масштаби волонтерського руху в Україні. Волонтери у співпраці з неприбутковими організаціями реалізують напрями з надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та постраждалим внаслідок широкомасштабної військової агресії росії проти України, збирають кошти й закупають товари для потреб фронту та цивільних, координують роботу центрів допомоги для внутрішньо переміщених осіб, здійснюють підготовку потенційних місць розміщення людей, надають психологічну допомогу для дітей та підлітків, здають кров на донорство, організують допомогу людям похилого віку, здійснюють авто-волонтерство тощо. Саме ці напрями волонтерської діяльності є найпотужнішими в умовах війни» [22].

Під волонтерством розуміємо добровільну неоплачувану діяльність окремої людини чи громадської організації, спрямовану на допомогу державі, інституції, населенню чи окремій особі, яка у такій допомозі має потребу. За законом України «Про волонтерську діяльність», волонтерська діяльність – це добровільна неприбуткова соціально спрямована діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (безоплатних робіт та послуг). Стаття 1 «Волонтерська діяльність та основні засади її провадження» Закону говорить, що «1. Волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги... 2. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості» [10]. Цей Закон регулює відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні.

Закон України визначає волонтерство як різновид благодійництва: «Волонтерська діяльність є формою благодійництва» [11]. Своєю чергою «...благодійництво – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги; специфічними формами благодійництва є меценатство, спонсорство і волонтерська діяльність» [11].

Принципи розвитку та функціонування волонтерської діяльності викладені у низці статей Закону, зокрема, «благодійництво, благодійна діяльність здійснюються на засадах законності, гуманності, спільності інтересів і рівності прав її учасників, гласності, добровільності та самоврядування». І далі: «Діяльність благодійників і благодійних організацій має суспільний характер, що не суперечить їх взаємодії з державними органами і не позбавляє права на отримання державної допомоги» [11], тощо.

Навіть у науковій літературі існує певна мішанина понять волонтерство і благодійність. Пояснюється це тим, зокрема, що і волонтерство, і благодійність мають у своїй основі добровільність вчинку, виключеність розрахунку на оплату за даний акт чи форму діяльності.

Волонтерська діяльність у час такої агресії, яку веде путінська неоімперія проти України, має величезне значення. «Внаслідок російсько-української війни велика кількість жертв, потерпілих та біженців серед українців потребувала невідкладної допомоги. Волонтерська допомога стала для українців одним із способів виявити свою підтримку та відданість Україні та народу під час війни. Ця діяльність була вже не тільки засобом виявити громадянську позицію, як це відбувається зазвичай у мирний час, а й способом зробити свій внесок у відстоювання незалежності держави. Адже смертельна небезпека окупації та подальшого поневолення спонукала людей діяти негайно. Волонтерська діяльність під час повномасштабної війни в Україні набула різноманітних форм і по-різному сприяла національному опору російським окупантам. Зокрема, багато волонтерів приєдналися до допомоги українським військовим, надаючи важливу підтримку у вигляді зброї, спеціального спорядження, транспорту, засобів зв'язку, навчання тощо», – зазначає соціолог О. Резнік [16].

Із власних спостережень авторів цієї розвідки, практичною волонтерською діяльністю нижчого та середнього рівня (плетіння захисних сіток для ЗСУ, виготовлення окопних свічок, заготовки їжі для ЗСУ, збирання одягу для внутрішньо переміщених осіб, опікування хворими, літніми, постраждалими людьми, піклування про дітей і багато іншого) займаються в основному жінки. Це, за їхніми власними свідченнями, є способом не лише самореалізації та рятування від депресії, але певна заміна неможливості захищати Україну зі зброєю в руках на передовій чи у партизанському загоні.

Людська потреба відчувати свою корисність і дією доводити це собі та іншим – чималий стимулюючий мотиватор для залученості у волонтерську діяльність.

Відомий український діаспорний вчений-соціальний психолог і філософ ХХ ст. О. Кульчицький (повне ім'я – Олександр Шумило фон Кульчицький), даючи характерологічні описи українців, зазначав, що тут існує значний вплив жіночого первня. З одного боку – це негативна складова для спільнотного існування у постійно загроженому середовищі (Україна як кордон між Європою та Азією, історичний «шлях із варяг у греки» тощо) через притлумленість вольового первня і схильність до мінімалізації зусиль у соціальному просторі, навіть, на думку дослідника, соціального мазохізму. З іншого ж боку – це схильність до емпатії, допомоги ближньому, опікування та жертвності. Позитивним моментом для формування здатності суспільної взаємодопомоги в українців, – вважає О. Кульчицький, – є і «добра українська земля», лагідність кліматичних умов, що впливає й на вироблення лагідного українського характеру, здатність розуміти чужий біль [13]. При врахуванні певної стереотипізації щодо розуміння жіночого і чоловічого первнів у філософській концепції вченого, все ж варто наголосити на здатності до консолідації та взаємодопомоги українського соціуму, що виявилась безцінним надбанням під час цієї широкомасштабної війни з російськими окупантами.

Спротив українства російській агресії сьогодні носить справді всенародний характер завдяки збройній боротьбі українців у ЗСУ; волонтерству та всім іншим типам благодійництва, які представлені в сучасному українському просторі; українській дипломатії; зусиллям української влади по забезпеченню підтримки зарубіжних країн зброєю та гуманітарною допомогою тощо.

Абсолютна більшість українських волонтерів, як неважко помітити навіть по світлинах та відео, представлених у соцмережах та ЗМІ, – це жінки. Вони виконують величезний обсяг робіт, насамперед, спрямованих на допомогу українським воїнам, які захищають громадянство країни безпосередньо на передньому краї, у боях із рашистською ордою. Можна з повним правом стверджувати, що в сучасній українській державі активно формується паритетна демократія самою практикою та викликами буття.

Показовою є історія Наталії з Каменець-Подільського: «За 8 років вдруге довелося стати вимушеною переселенкою і вдруге я прийняла рішення допомагати. Люди всюди однаково потребують допомоги, незалежно чи це прифронтові регіони, чи це захід країни» [12]. Чимало жінок-волонтерок могли б приєднатись до думки Марії Очеретяної: «Волонтерство – це спосіб втриматися за здоровий глузд». Досвід українців, які допомагають іншим, варто не лише знати, але й вивчати задля майбутнього [14].

Соціологи зазначають: «Крім об'єктивних, соціально-демографічних чинників, значну роль у

залученості людини до волонтерства може відігравати соціальна ідентичність, аспекти якої ґрунтуються на приналежності особи до різних соціальних груп або категорій, таких як раса, стать, релігія, національність або професія. Ці соціальні ідентичності можуть формувати цінності, переконання та ставлення людини до волонтерства. Якщо люди відчують, що волонтерство узгоджується з їхньою соціальною ідентичністю, вони швидше за все розглядатимуть волонтерство як довгострокове зобов'язання, а не як короткострокову діяльність» [16].

Цікавою формою волонтерства в сучасній Україні є ситуативне волонтерство. Від часів Революції Гідності в країні функціонує ще один цікавий тип волонтерської діяльності – волонтерство «за потребою». Однією з уособлень такого напрямку є всеукраїнська НГО «Зґрая», штаб якої розташований в Києві. Виникла ця ініціатива у 2014 р. під час Майдану, і ця громадська організація продовжує свою діяльність сьогодні. Її волонтери постійно не працюють, а надають інформацію по власній мережі, коли виникає потреба у допомозі. Вони збираються та адресно допомагають людям у різних регіонах України. Після 24 лютого 2022 року волонтери «Зґраї» практично постійно задіяні. Вони привозять цивільному населенню ліки, продукти, допомагають із евакуацією тощо. Одна з півзасновниць організації Євгенія Талінсовська стверджує: «Волонтерський рух після Майдану – це, напевно, одне з найбільших наших надбань. Суспільство змінилося дуже сильно. У нас з'явилися культура волонтерства і дуже багато крутих ініціатив. Люди нарешті зрозуміли, що можна допомагати і не треба абсолютно все перекладати на державу» [9].

Не можна оминати увагою і одну з найпотужніших в країні волонтерських суто жіночих організацій «Жіночий ветеранський рух» (ГО ЖВР), про яку вже йшлося вище [3]. Відома українська письменниця, громадська діячка та інтелектуальна волонтерка, або представниця руху «культурного волонтерства» (так вона сама називає свою місію) Оксана Забужко написала пост у фейсбуці на підтримку діяльності ГО «Жіночий ветеранський рух», де зазначає: «І про потреби війська – я нечасто тут на таке прошу, але вже як прошу, значить, таки треба. Бо поки в тилу на диванах дядьки мого покоління продовжують зубоскалити з фемінітивів, і взагалі дурних феміністок, молоді жінки продовжують служити в лавах ЗСУ, в тому числі – на передовій, і найчастіше – медичками: щоденно рятуючи життя "на нулі". А екіпіровка медика, крім звичної амуніції, броніку й шолома, передбачає ще рюкзак у добрих 20 кг завважки, – і з тим усім дівчата носять поранених. І не мають часу нарікати... Тому до справи взявся Жіночий Ветеранський Рух (Veteranka), де з власного досвіду знають, що це не просто фізично важко, а має руйнівні наслідки для опорно-рухового апарату. А у вільній країні жодна професія – навіть та, в якій люди щодень важать

життям, – сама по собі не повинна обертати професіоналів на калік. Доросле суспільство має дбати про благополуччя тих, хто його захищає. Отож "ветеранки" знайшли вихід – і закупили 50 надлегких броніків Angel armour ("Панцир янгола") – саме для бойових медичок: вага одного такого броніка – всього 2 кг (стандартного – 7 і більше!). Ціна питання – 3 000 000 грн. Ну що, браття й сестри, – поїхали?» [25].

До речі, надзвичайно плідною видається ідея пані Забужко щодо «культурного волонтерства», вербалізована нею у низці власних інтерв'ю. Автори вважають, що більш точним щодо даного феномена є поняття «інтелектуальне волонтерство». Вище вже йшлося про таке цілком нове у проблематиці української соціогуманітаристики явище, як «інтелектуальне волонтерство». Цей феномен заслуговує на окрему спеціальну розвідку, заплановану авторами на подальший час.

Висновки. Як справедливо зазначає українська дослідниця Т. Цимбал, «...сучасна трагічна ситуація в Україні, війна, розв'язана росією привела нас в «точку абсолютного хаосу» (М. Мамардашвілі), в точку біфуркації, яку наші воїни, волонтери, всі, хто працює сьогодні для Перемоги, проходять з честю. Однак після її проходження постане питання знаходження свого місця в новому світі, в історії, в культурі і для України, і для її героїв, і для народу загалом. А значить дослідження окреслених проблем в широкому гуманітарному дискурсі залишаться актуальним і дозволить всебічно осмислити і більш глибоко осягнути їхню сутність, акцентуючи відображену в них любов до Батьківщини, віру у відродження героїзму й лицарства, у відродження України» [19, с. 141].

Серед тем, які, безумовно, вже є та залишатимуться найактуальнішими для українознавчої науки після Перемоги України над рашистськими окупантами є «волонтерська» проблематика у всій її різноплановості та глибині.

1. Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку. *Літопис Волині*. 2021, (23), 36–41.
2. Волонтерство за рік повномасштабної війни: як небайдужі громадяни формують надійний тил для захисників України. *Центр демократії та верховенства права*. 22 лютого 2023. URL: <https://cedem.org.ua>
3. ГО «Жіночий ветеранський рух». URL: <https://www.facebook.com/UkrainianWomenVeteranMovement>
4. Говоруха Н.О. Типи волонтерської діяльності. Types of volunteering. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 8, 2018. С. 24–27.
5. Горінов Павло, Драпушко Ростислав. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
6. Грабовська І. Громадянське суспільство у світлі становлення та розвитку волонтерського руху в Україні. *Трансформації феномена волонтерства в дискурсивних практиках публічної сфери життя*. Монографія /наук. ред. Т. Власової. Дніпро: Вид-во «Стандарт – Сервіс», 2017. С. 5–14.
7. Грабовська Ірина. Волонтерський рух у контексті становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні. *Українознавчий альманах*. Випуск 20. 2017. С. 26–30.
8. Грабовська І. Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. *Українознавчий альманах*. Випуск 30. 2022. С. 29–35.
9. Досвід українців, які допомагають іншим. URL: life.pravda.com.ua
10. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/Z970531?an=42&ed=2013_02_03
11. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/89904/103390/F-1409638211/UKR89904.pdf>
12. Історії волонтерів. URL: <https://redcross.org.ua>volunteer>
13. Кульчицький Олександр. Основи філософії і філософських наук. Мюнхен-Львів: Український Вільний Університет, 1995. 164 с.
14. Марія Очеретяна. «Волонтерство – це спосіб втриматися за здоровий глузд». *Досвід українців, які допомагають іншим*. 23/03/2022. URL: life.pravda.com.ua
15. Новікова В. Місце та роль жінок у волонтерському русі в період проведення АТО (2014–2018). *Воєнно-історичний вісник*. 2020. 32(2). С. 38–49.
16. Резнік Олександр. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-rovnomasshtabnoi-viyni26> квітня 2023.
17. Талько Тетяна. Волонтерство як форма благодійної діяльності неорелігійних організацій у м. Дніпро: соціо-філософський аналіз. *VERSUS*. 2017, 2(10). С. 62–67.
18. Трансформації феномена волонтерства в дискурсивних практиках публічної сфери життя. Монографія/наук. ред. Т. Власової. Дніпро: Вид-во «Стандарт – Сервіс», 2017. 140 с.
19. Цимбал Тетяна. Шляхетність і війна: поставання суб'єкта героїчної дії. *Українознавчий альманах*. Випуск 30. 2022. С. 136–141.
20. Чайка І.Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. *Грані*. Том 20, №7 (147). 2017. С.72–79.
21. Чисельність волонтерів в Україні зростає у вісім разів: скільки їх зараз у реєстрі. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 20 лютого 2023 р.
22. Що таке волонтерська діяльність і яка її роль в житті сучасної України? *Волонтерство*.

- Реферативний огляд (2004–2022 рр.). URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5963>
23. Dyana P. Mason. Volunteers and Voluntary actions. *Introduction to the Nonprofit Sector*. University of Oregon. 2020. URL: <https://opentext.uoregon.edu/intrononprofit/chapter/5-volunteers-and-voluntary-action/>
 24. Karolina Hird, George Barros, Grace Mappes, and Frederick W. Kagan. Russian Offensive Campaign Assessment. *Institute for the Study of War*. 2022, №5. URL: <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-july-5>
 25. Oksana Zabuzhko (Оксана Забужко). URL: <https://www.facebook.com/UkrainianWomenVeteranMovement>

References

1. Bakovetska O. (2021). *Volonterskyi rukh v Ukraini na suchasnomu etapi rozvytku* [Volunteer movement in Ukraine at the current stage of development]. *Litopys Volyni*. No 23. P. 36–41 (in Ukrainian).
2. *Volonterstvo za rik povnomasshtabnoi viiny: yak nebauidzhi hromadiansky formuiut nadiinyi tyl dlia zakhysnykiv Ukrainy* [Volunteering during a year of full-scale war: how caring citizens form a reliable rear for defenders of Ukraine]. *Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava*. 22.02.2023. URL: <https://cedem.org.ua> (in Ukrainian).
3. Civic Association "Women's Veteran Movement". URL: <https://www.facebook.com/UkrainianWomenVeteranMovement> (in Ukrainian).
4. Hovorukha N.O. (2018). *Typy volonterskoi diialnosti*. *Types of volunteering* [Types of volunteering. Types of volunteering]. *Innovatsiina pedahohika*. Issue 8. P. 24–27 (in Ukrainian).
5. Horinov Pavlo, Drapushko Rostyslav (2022). *Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia* [Voluntary activity in Ukraine: a socio-legal study]. Kyiv: State Institute of Family and Youth Policy. 240 p. (in Ukrainian).
6. Hrabovska I. (2017). *Hromadianske suspilstvo u svitli stanovlennia ta rozvytku volonterskoho rukhu v Ukraini* [Civil society in the light of the formation and development of the volunteer movement in Ukraine]. *Transformatsii fenomena volonterstva v dyskursyvnnykh praktykakh publichnoi sfery zhyttia / nauk*. red. T. Vlasova. Dnipro: Vyd-vo «Standart – Servis». P. 5–14 (in Ukrainian).
7. Hrabovska Iryna (2017). *Volonterskyi rukh u konteksti stanovlennia ta rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [The volunteer movement in the context of the formation and development of civil society in Ukraine]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Issue 20. P. 26–30 (in Ukrainian).
8. Hrabovska Iryna. (2022). *Zhinoche «oblychchia» viiny Ukrainy proty rosiiskoho ahresora* [The female "face" of Ukraine's war against the Russian aggressor]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Issue 30. 2022. P. 29–35 (in Ukrainian).
9. *Dosvid ukraintsiv, yaki dopomahaiut inshym* [Experience of Ukrainians who help others]. URL: life.pravda.com.ua (in Ukrainian).
10. *Zakon Ukrainy «Pro blahodiinytstvo ta blahodiini orhanizatsii»* [Law of Ukraine "On Charity and Charitable Organizations"]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/Z970531?an=42&ed=2013_02_03 (in Ukrainian).
11. *Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist»* [Law of Ukraine "On Charity and Charitable Organizations"]. URL: <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/89904/103390/F-1409638211/UKR89904.pdf> (in Ukrainian).
12. *Istorii volonteriv* [Stories of volunteers]. URL: <https://redcross.org.ua>volunteer> (in Ukrainian).
13. Kulchytskyi Oleksandr (1995). *Osnovy filosofii i filosofskykh nauk* [Basics of philosophy and philosophical sciences]. Miunkhen-Lviv: Ukrainian Free University. 164 p. (in Ukrainian).
14. Ocheretiana Mariia (2022). «Volonterstvo – tse sposib vtrymatysia za zdorovyi hluzd». *Dosvid ukraintsiv, yaki dopomahaiut inshym* ["Volunteering is a way to hold on to common sense." Experience of Ukrainians who help others]. URL: life.pravda.com.ua (in Ukrainian).
15. Novikova V. (2020). *Mistve ta rol zhinok u volonterskomu rusi v period provedennia ATO (2014–2018)* [The place and role of women in the volunteer movement during the period of ATO (2014–2018)]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. No 32(2). P. 38–49 (in Ukrainian).
16. Reznik Oleksandr (2023). *Zaluchenist ukraintsiv do volonterskoi diialnosti pid chas povnomasshtabnoi viiny* [Involvement of Ukrainians in volunteer activities during a full-scale war]. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diialnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viiny> 26 kvitnia 2023 (in Ukrainian).
17. Talko Tetiana (2017). *Volonterstvo yak forma blahodiinoi diialnosti neorelihiynykh orhanizatsii u m. Dnipro: sotsio-filosofskyi analiz* [Volunteering as a form of charitable activity of neo-religious organizations in the city of Dnipro: socio-philosophical analysis]. *VERSUS*. No 2(10). P. 62–67 (in Ukrainian).
18. *Transformatsii fenomena volonterstva v dyskursyvnnykh praktykakh publichnoi sfery zhyttia / nauk*. red. T. Vlasovoi [Transformations of the phenomenon of volunteering in discursive practices of the public sphere of life / ed. T. Vlasova]. Dnipro: Vyd-vo «Standart – Servis», 2017. 140 p. (in Ukrainian).
19. Tsybmal Tetiana (2022). *Shliakhetnist i viina: postavannia subiekta heroichnoi dii* [Nobility and war: the position of the subject of heroic action].

- Ukrainoznavchyi almanakh*. Issue 30. P. 136–141 (in Ukrainian).
20. Chaika I.Iu. (2017). *Volonterstvo: sutnist fenomena ta osoblyvosti yoho funktsionuvannia v suchasni Ukraini* [Volunteerism: the essence of the phenomenon and the peculiarities of its functioning in modern Ukraine] *Hrani*. VTom 20, No 7 (147). P. 72–79 (in Ukrainian).
21. *Chyselnist volonteriv v Ukraini zrosla u visim raziv: skilky yikh zaraz u reiestri* [The number of volunteers in Ukraine has increased eightfold: how many are currently in the register]. *Slovo i dilo. Analitychnyi portal*; February 20, 2023 (in Ukrainian).
22. *Shcho take volonterska diialnist yaka yii rol v zhytti suchasnoi Ukrainy?* [What is volunteering and what is its role in the life of modern Ukraine?] *Volonterstvo. Referatyvnyi ohliad (2004–2022 rr.)*. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5963> (in Ukrainian).
23. Dyana P. Mason (2020). *Volunteers and Voluntary actions. Introduction to the Nonprofit Sector*. University of Oregon. URL: <https://opentext.uoregon.edu/intrononprofit/chapter/5-volunteers-and-voluntary-action/>
24. Karolina Hird, George Barros, Grace Mappes, and Frederick W. Kagan (2022). *Russian Offensive Campaign Assessment*. *Institute for the Study of War*. №5. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-july-5>
25. Oksana Zabuzhko. URL: <https://www.facebook.com/UkrainianWomenVeteranMovement> (in Ukrainian).